

ÁRPÁS KÁROLY

Középiskolás fokon

Feleselhetünk-e a nemzeti klasszikusokkal? Megmarad-e akkor a tekintély tisztelete, ha az azt közvetítők sem gyakorolják? Beszorítható-e bármilyen közoktatási tanterv óravázlat-ketreceibe a művész? Vagy akár az ember? Mit is tanítunk a következő nemzedéknek: azt-e, akit/amit közvetítünk – vagy azt, aki közvetít? Úgy vélem, e kérdések bármelyike a huszadik századi ember lázadásához kapcsolható, s ezt az avantgárd lázadást látványosan a fiatalok élik meg; az akkori és a mostani kamaszok. Kosztolányi úgy vélte, az igazi művészek egyszerre kell gyermeknek és felnőttnek lennie; Weöres játékosága így lehetett az életmű meghatározó eleme – József Attila ezért lehet minden diák önkifejezésének megkönnyítője. De milyen József Attila jelent-jelenik meg a középiskolában?

Ma visszatekintve már látom: nem volt könnyű feladata Ádám Károlyné tanárnőnek, amikor a Petőfi-év (1973) ragyogó tavaszán József Attilára akarta irányítani a szakközepes érettségire készülő diákjainak figyelmét. Provokáló kérdései, merész ívű eszmefuttatásai és a tananyagtól való eltávolodása arra készítetett bennünket, hogy komolyan vegyük kérését: a szöveggyűjtemény helyett az Összessel jártunk óráira. S mikor látta, hogy gondolatainkkal el tudunk szakadni a tankönyv „kályha-anyagától”, akkor azt a feladatot adta, hogy két-háromoldalas versértelmezéseket írjunk, fejenként hármat. Bár csak egyedül lettem az évfolyamból pályaelhagyó, de ma is emlékszem a koleszos vitákra, ahogyan „írhatóvá” beszéltük József Attila-élményünket. Nekem a *Tanítások* volt a kedvenc ciklusom: keresztény neveltetésem éppúgy talált érveket elfogadására, mint a környezetemben felbuzgó kritikus KISZ-évek reformra vágyó heve. Nem tudom, hogy az új gazdasági mechanizmus befagyása idején másutt milyen ideológiai ballasztja volt a középiskolai József Attila-oktatásnak; nekem e versek boldog fiatalságot idéznek. És nem okozott nehézséget a „proletárköltő” elfogadása sem: általános iskolás irodalmi színpadok emléke volt a *Lebukott* vagy a *Tömeg*, de fűjtam a *Szocialistákat* is.

Az egyetemi oktatás József Attila-képéről most nem kívánok számot adni. A késő délutáni szemináriumok hangulata vagy a *Szabad ötletek...* éjszakai gépelésének izgalmai épp úgy nem tartoznak ide, mint a viták vagy a vizsgák emléke. A középiskolai tanításról írok.

Tíz év telt el, s 1983-ban kezdő középiskolai tanárként magam is egy szakközépiskolában kaptam feladatként a költői életmű tanítását. A szegedi Vedresben nem várták el, hogy pályaelhagyókat neveljek – mégis szerettem volna az építő diákoknak élményemet közvetíteni. Miközben a tananyag a *Tiszta szívvel* indított, s innen vezette el-le a szocialista magyar irodalom legnagyobb alakjának eszme-idolját, addig én az avantgárd költőre irányítottam a figyelmet. A *Nem én kiáltok...* vagy a *Kopogtatás nélkül...* szerzője közelebb volt hozzájuk, mint a világháborús életérzés nemzedéki megszólalása. (Szerencsére!)

Látva-érzelve érdeklődésüket, kísérleteztem: a költői életmű munkásversek tanította sajátosságát (a mikro- és makrokozmosz összefonódása) hogyan lehetne a tájversekben is fölmutatni – ám ez nem mindig sikerült. Magam sem ismertem a „szakmát” ennyire, ráadásul az összetett és komplex képek próbára tették az asszociációs képességeket, érzékelhető volt a gimnáziumi általános műveltségi ismeretek hiánya. Viszont a tanulók nagyon fogékonyak voltak a magány kifejezésére, s érzékelték a sokféle színezetű anya-szerető-nő viszonyt.

A rendszerváltás nemcsak a Nemzeti Alaptantervet hozta, hanem iskolaváltást is: a Deák Ferenc Gimnáziumba kerültem. Új és új kihívással néztem szembe nap mint nap: az eddigi tapasztalatokhoz képest elképzelt gimnáziumi tanulóimmal kellett találkoznom a valóságban – s eközben elfordult alattunk a Föld. A végzősök némelyike a politikai szabadságot a „vörösök” nem-tanulásában hirdette megélni, s többet kellett a napi politikai történések követésére szánni az időt, mint arra, hogy megkeressem az életmű megvilágításának új szempontjait. Így tevődött át a figyelem az oeuvre mélységeinek mérésétől a párttól és a szovjet szocializmus maradványaitól való megtisztítására – ez még érdekelt is (a diákokat csak a végeredmény: mit nem kell tanulni). Sokkal szomorúbb volt, hogy (ez lett a jövő „trendvonala”) hihetetlenül megnőtt az érdeklődés a költő betegségei és öngyilkossága iránt. Ez az intimitás-sértő kíváncsiság nem állt arányban az életmű megfelelő alaposságú ismeretével, emellett a diákok reakcióiban és „receptióiban” kezdtek jelentkezni egy másféle indíttatású uniformizálódás jelei is. A Vedresben én is írtam otthoni verselemzéseket, s a legjobbak képesek voltak önmagukat adni. Itt az elitnek induló gimnáziumban az elemzések közös jegye egy, a korábban mások által kialakított József Attila-kép középiszkolai követelményhez történő igazítása lett. Kérlelő kíváncsiságomat a tananyag és a követelmények túlterhelésének érvével hárították el. S ez nem csak egy-egy osztályra volt jellemző.

A változás-változtatás lehetőségeit ígérte a kerettanterv országos és a humán tagozat helyi bevezetése. A válogatott olvasók irodalmárrá nevelése egy megújított József Attila-kép kialakítását kívánta. A kerettanterv szabadsága, a tagozat emelt óraszama lehetővé tette, hogy a hagyományos sikertémák (apa- és anyakép, szerelem, magány) mellett megjelenjen az Isten-kép kutatása, a József Attila-i haza- és nemzetfogalom megvilágítása és az antropomorfikus látásmód értelmezése. Ehhez föl lehetett használni a kortárs folyóiratok elemzéseit is – ennek jelentőségét növelte, hogy ezzel mintegy bevezettem a diákokat az élő irodalom világába. (Ebben társam lett a Tiszatáj szerkesztősége: elindították a „Diákmelléklet”-sorozatot.) Legmerészebb tanítási próbálkozásom is ide kapcsolható. Elképzelésem lényege a huszadik századi magyar költészet két gyűjtőpontba állítása volt: a stílusirányzatok szintézise felől közelítve József Attilát és Weöres Sándort helyeztem a modern magyar irodalom kettős középpontjába; a többiek pedig hozzájuk viszonyítva kívántam bemutatni. Elgondolásom alapja az volt, hogy a költői világkép létfilozófiai és esztétikai egyensúlya biztosíthatja a világot felölelő művészi ábrázolás megvalósításának lehetőségét. Nem akarom a tananyag elrendezését másfél év viszonylatában részletezni, de azt hiszem, diáknak, tanárnak (és a belátogató kollégáknak) egyaránt izgalmas próbálkozás volt. A kísérlet sikerét kérdésessé tette, hogy a befejező félévben az érettségre kellett koncentrálni, azaz visszatértünk a „sztenderd” tananyaghoz (no meg az is, hogy csak egy osztályban csináltam ezt).

Az ezredforduló oktatáspolitikája új tantervi elgondolással állt elő, amelynek másságát a „kimenet” újraszabályozása csak erősítette. Magam is részt vettem a kétszintű magyar érettségi vizsga kialakításában, de közben történt egy ennél fontosabb változás is: megjelent a középiskolában az az új nemzedék, amely már a rendszerváltás fiatalsága volt – s úgy tűnt, úgy tűnik, a tantervi programok összeállítói sokkal jobban ismerik ezeket a kamaszokat, mint mi (az idősebb tanári generáció). Rájuk, a diákokra jobban figyelve a program összeállítói a tananyagból, szöveggyűjteményekből kihagyták, kihagyják a „problémás” verseket; ismét csak akkor mutathatunk-taníthatunk teljesebb József Attila-képet, ha az Összesből dolgozunk. Ám ez ellen is van „orvosság”: nemcsak a tananyagot csökkentik, hanem a tananyagra szánt időt is – ismét a „diákok túlterheltsége” jelszavával. Az iskolában kötelezően eltöltendő idő egyre fogy – s hogy az iskola utáni elfoglaltság szervezősekor mi, nevelő-oktatók nem tudunk versenyezni a posztmodern fogyasztói társadalom szórakoztató programjainak kínálatával? ... A szabad verseny korát éljük.

Merre tovább József Attila? Itt megyek el előtted a Dugonics téren, állsz hetykén, zsebre dugott kézzel, arcodon nem annyira a Horger-megbántás bánata, mint inkább a dac:

*...nem középiskolás fokon
taní-
tani.*

Bekerültél a halhatatlanná ütött hat szerző közé, akinek teljes életművét kéri-kérhetik számon mind a közép, mind az emelt szinten érettségiző középiskolástól – ez jó. Hogy miképpen fogják elfogadni a diákok és az érettségizők azt, hogy ez a kitüntetés jogos... ez már a középiskolai tanárok felelőssége lesz. Mert a rendelkezésre álló tanítási idő, tantervi tananyag önmagában kevés, hogy a kritikus kamaszok elméjükkel és szívükkel is elfogadják, amire a tanterv utasítja őket. Mert a fiatalok lázadásával minden időben számolni kell, annak ereje azonban nem konstans: hol nagyobb, hol kisebb erejű – s nem is vagyok biztos abban, hogy az a jó, amikor kisebb.

...jó szóval oktasd, játszani is engedd...

Hetven évesek a *Levegőt!* szavai, de a tanács megfontolandó. A huszonegyedik századi diákokat a gondolkodó költő József Attila versei fogják, foghatják meg, illetve a költeményeknek érzelmi telítettsége – ez utóbbira ebben a kiüresedő világban egyre nagyobb szükségük lehet.

És a centenárium? Az ilyen „nagy évfordulók” lehetőségek arra, hogy konzumvilágunkban egyszer-egyszer az is megjelenjen a kultúrfogyasztói kampányban, ami valóban érték. S ha ehhez ma már csak ilyen kampány hívhatja fel a figyelmet, akkor legyen! Így legyen.